

SPROG- KRÆSEN

Nyt fra
Den Danske
Sprogkreds 4

1. oktober
2019

Nicolas, Freya, Helene og Amalie har danske mødre, men er vokset op i udlandet. De har ikke lært dansk som børn, men nu skal det være. I juli måned var de på danskursus på Den Internationale Højskole i Helsingør. Læs artiklen på s. 14.

Et sprog giver identitet

Den Danske Sprogkreds arbejder for, at vores sprog tillægges mere værdi, og i dette nummer af *Sprogkræsen* kaster vi et lidt misundeligt blik til Norge. Her sker det virkelig noget. Se s. 3.

Alligevel har det danske sprog fyldt en del i medierne denne sommer. Et af hovedemnerne har været Microsofts nye software om et mere politisk korrekt dansk. Det er blevet kritiseret overalt, men hvis man kigger lidt nærmere på programmet, handler det i høj grad om et fænomen, som har eksisteret i danske pædagogiske lærebøger i årevis: forskellen mellem ekskluderende og inkluderende sprog. Hvad det er for noget, kan du læse s. 6-8.

Et helt aktuelt sprogligt emne er tolkning til og fra dansk. Kan vi da ikke bare tale engelsk? Jo, prøv det, hvis du ligger på hospitalet et sted i Langtbortistan med åbent kraniebrud! Og hvordan var det nu lige, det gik, da Villy Søvndal forsøgte sig uden tolk i international sammenhæng? Tolkning er vigtig, men den danske tolkebranche er i krise. Se s. 9-11.

Kunstmuseet Nivaagaards udstilling *Truede ord* opstod som følge af en løs idé i 2015, men er blevet en museets største succeser. I september 2019 præsenterede museet en ny og opdateret version. *Sprogkræsen* var med på den første rundvisning. Læs s. 15 og tag quizzen s. 17 og find ud af, om du kender ordene.

De nye metrolinjer blev åbnet den 29. september, men hvor kommer ordet *metro* fra, og hvad står *s* i *s-to* for? Læs om *metroen* og *s-toget* s. 13-14.

Temaet i *Sprogkræsen* 4 findes på siderne 18-25. Emnet er faste udtryk som *at feje noget ind under gulvtæppet* og *i huj og hast*. Endelig bringer vi anmeldelser af aktuelle bøger om dansk sprog og små artikler med pudsigheder om forskellige ord.

SPROG- KRÆSEN

udgives af Den Danske Sprogkreds på
Forlaget Bostrup

Ansvarshavende redaktør: Lise Bostrup

Layout: Martin Sand Pævatalu

Korrektur: Lene Lund, Ingelise Hallengren

DDS' bestyrelse

Lise Bostrup (formand og redaktør)

Lone Rytzel (næstformand)

Ingelise Hallengren, Annelise Jarvis Hansen,

Charley Sofia Jørn, Jan Aage Rasmussen,

Rainer Verhoeven

Suppleanter: Irina Bjørnø, Dan Hellum

Kontakt Lise Bostrup

Herlufsholmvej 11, 2720 Vanløse

DenDanskeSprogkreds@gmail.com

Tlf. 38 74 36 00 / 26 71 78 37

Kontingent

250 kr. pr. år inkl. årets udgivelser incl.
Sprogkræsen og entré til Sprogkredsens
arrangementer.

Nordea 2128 071426052

Mobilepay 26 71 78 37

Abonnement på Sprogkræsen

Sprogkræsen udkommer 4 gange pr. år.

Papirudgave: 300 kr. pr. år ekskl. porto.

Elektronisk udgave: 300 kr. pr. år.

ISSN 2596-7347

**www.DenDanskeSprogkreds.dk / Facebook: Den Danske Sprogkreds
folkeskolen.dk/blogs/den-danske-sprogkreds**

Indhold

Sprogpolitik

Lise Bostrup: *Kan vi lære noget af nordmændene?* s. 3

Siden sidst

Generalforsamling, Kulturhavn, Wikipedia, Timotheus, Pusjkin, Nyord s. 4

Aktuelt

Lise Bostrup: *Ekskluderende og inkluderende sprog* s. 6

Jørgen Christian Wind Nielsen: *International forståelse i krise* s. 9

Poul Sørensen og Lise Bostrup: *Metroen og s-toget* s.12

Lise Bostrup: *Børn af danske mødre lærer dansk* s.14

Lise Bostrup: *Opdatering af reservatet for truede ord* s.15

Kender du de truede ord? Quiz for kendere af det danske sprog s. 17

Tema

Faste vendinger

Lise Bostrup: *Der er intet fejlet ind under gulvtæppet* s. 18

Józef Jarosz: *I huj og hast* s. 20

Anmeldelser

Bøjning og bygning. Dansk Sproghistorie bd. 2 af Ebba Hjort m.fl. s. 26

Norsk språkhistorie 1-4 af Ebbe Sandøy m.fl. s. 28

Er du sprogkræsen?

Aino Slej: *Det bliver over min døde krop* s. 28

Poul Sørensen: *Hele verden og hele omverdenen?* s. 30

Poul Sørensen: *Er en person fra Rakkeby nødvendigvis en rakker?* s. 31

Den Danske Sprogkreds' program oktober 2019 - marts 2020 s. 32

Kan vi lære noget af nordmændene?

Det norske sprog skal opprioriteres

Ordet sprogløvs associeres af mange danskere med undertrykkelse af sproglig kreativitet og mangfoldighed.

I Norge ligger et forslag til en sproglov til vedtagelse i Stortinget, som slet ikke passer til dette billede.

Af Lise Bostrup

Spoget er den vigtigste bærer og formidler af kultur, historie og identitet. Kultur og sprog er knyttet uløseligt sammen. Sådan hedder det i Det Kongelige Norske Kulturdepartements argumentation for en indførelsen af en norsk sprogløvs.

Forslaget er udarbejdet og blev den 26. august udsendt til høring hos en række offentlige instanser med svarfrist den 15. november 2019. Hvis der kan skabes enighed, får Norge en sprogløvs.

Katarina Barruk joiker (synger) på sit modersmål, samisk, der er et af de minoritetssprog, som vil blive opprioriteret.

Hvad skal man med sprogløvs?

Formålet med lovforslaget er *at sikre norsk som et fuldgældigt, samfundsbærende sprog*. Med ordet fuldgældigt sigtes der til det såkaldte domænetab, hvor det norske sprog, ligesom det danske, er truet af, at vi ikke udvikler de ord, der er nødvendige til beskrivelse af den moderne virkelighed.

Som et led i dette kræves det, at alle offentlige institutioner får et norsk navn. *Universitetet i Oslo forkortet (UIO)* vil selvfølgelig kunne kalde sig *Oslo University* i international sammenhæng, men det må ikke udelukkende have et engelsk navn, som i Danmark, hvor *Handelshøjskolen* i dag kun hedder *CBS*.

Minoritetssprog

I lovforslaget nævnes det vigtige i at beskytte og sikre mindretalssprog som f.eks. samisk, og på tolkeområdet ønsker man at sikre professionel tolkning til udlændinge i Norge.

Nynorsk

Det måske allervigtigste punkt for mange nordmænd er en lovmæssig sikring af ligestillingen mellem det danskinspirerede *bokmål* og det dialektbaserede *nynorsk*.

Siden sidst

Den Danske Sprogkreds' 3. generalforsamling den 20. august var fuld af ideer og mennesker, der ønskede at gøre en indsats for det danske sprog. I stedet for at holde et kampvalg til bestyrelsen udvidede vi bestyrelsen med to suppleanter, som kan deltage aktivt i bestyrelsen, dog uden stemmeret. På billedet ses fra venstre mod højre: *Dan Hellum* (suppleant), *Annelise Jarvis Hansen* (bestyrelsesmedlem), *Irina Bjørnø* (suppleant), *Lone Rytsel* (næstformand), *Lise Bostrup* (formand), *Rainer Verhoeven* (bestyrelsesmedlem) og *Ingelise Hallengren* (bestyrelsesmedlem).

Annelise Jarvis Hansen, der netop var kommet hjem fra en FN-konference i Salt Lake City, talte på **det første bestyrelsesmøde efter generalforsamlingen** den 12. september engageret om vores muligheder for at indgå i internationalt samarbejde om små sprog.

Den 13. juli deltog Den Danske Sprogkreds ved næstformanden *Lone Rytsel* i en festival med titlen **Ord på Nyord**, der blev afholdt på øen Nyord ved Møn.

Timotheus kirke i Valby havde den 11. september et velbesøgt arrangement, hvor Sprogkredsens formand, *Lise Bostrup*, fortalte om *Sange om det danske sprog*.

Irina Bjørnø og *Lise Bostrup* deltog den 6. juni i fejringen af den russiske forfatter Aleksander Pusjkins 220-års fødselsdag på **Københavns Universitet Amager**. Sprogkredsens debatbog, *Er dit modersmål okay?*, der bl.a. indeholder en sammenligning af dansk og russisk sprogpolitik, blev præsenteret. På billedet: *Lise Bostrup*, den russiske ambassadør i Danmark, *Vladimir Barbin*, *Irina Bjørnø* og direktøren for det russiske kulturhus i København, professor *Artem Markanjan*.

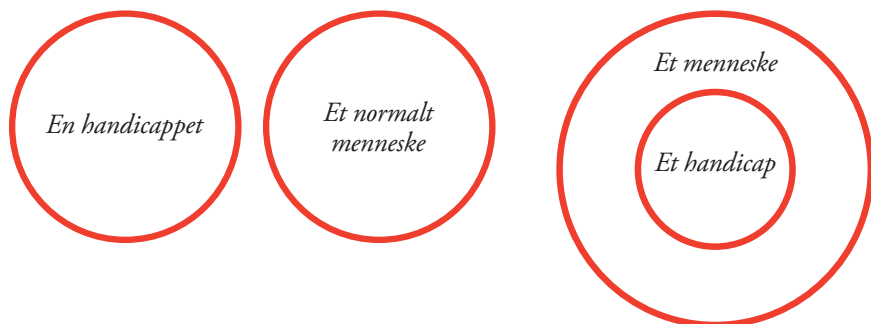

Hans Christophersen, der er medlem af Den Danske Sprogkreds' **sprogpolitiske arbejdsgruppe** udarbejdede en artikel om *Sprogkredsen* til online encyklopædien Wikipedia.

Solen skinnede, og alle var glade den 25. august, da *Martin Juhl* og brødrene *Martin Palsmar* spillede og sang på scenen ved Islands Brygge som en del af festivalen **Kulturhavnen**. Sprogkredsens formand fortalte om synet på det danske sprog, som det kommer til udtryk i sangene om det danske sprog gennem 200 år.

Ekskluderende og inkluderende sprog

Verdens mest udbredte tekstbehandlingsprogram, Microsofts Word, tilføjer i efteråret 2019 en funktion med titlen Ideas. Programmet har til formål at give brugerne ideer til at formulere sig mere hensigtsmæssigt. Programmet er allerede blevet skældt ud for politisk korrekthed, men måske har Microsoft alligevel en pointe.

Af Lise Bostrup

Ideas er ikke et specielt dansk program, men et program, som bliver udgivet over hele verden samtidig, og ifølge Microsofts direktør for politik og strategi i Danmark, Anders Thomsen, er der ikke tale om et autoritært program, der som en stavekontrol viser, hvad der er rigtigt, og hvad der er forkert, men et program, der giver ideer til, hvordan man kan skrive mere "inkluderende", som han kalder det.

Hvad er inkluderende sprog?

Begrebet inkluderende sprog har været kendt i dansk pædagogik i mange år. Unge mennesker, der uddanner sig som sosu-assistenter og pædagoger lærer bl.a. at de skal sætte mennesker i fokus i tanke, sprog og handling.

Hvis man f.eks. taler om *de handikappede*, skaber man en modsætning mellem de handikappede og de normale. Man ekskluderer de handikappede fra gruppen af normale. Hvis man derimod taler om *mennesker med et handicap*, inkluderer man gruppen af handikappede i gruppen af mennesker. I det første tilfælde kommer betegnelsen handikappet til at fylde hele karakteristikken af personen, i det andet tilfælde kommer det til udtryk, at en handikappet er et menneske, der udover alle mulige menneskelige evner og følelser har et handicap. Man *er* ikke handikappet. Man *har* et handicap.

Biasfri kommunikation

Et andet ord for inkluderende sprogbrug er biasfri kommunikation, og hvor begrebet inkluderende sprog primært findes i pædagogisk litteratur, bruges biasfri kommunikation oftest i forskningen, specielt i den internationalt orienterede forskningslitteratur. Microsoft bruger både udtrykkene inkluderende sprog og biasfrit sprog

Ordet *bias*, der udtales ['bɔjəs] som på engelsk, betyder skævhed, hældning eller fordom. I psykologisk forskning bruges det om stereotype, negative og fordomsfulde opfattelser af andre med hensyn til alder, etnicitet og seksuel orientering.

Den psykologiske forskning peger på, at bias i høj grad er ubevidste. Forskerne taler om ubevidst social kognition, og der er undersøgelser, der sandsynliggør, at disse ubevidste fordomme har betydning inden for f.eks. menneskers valg af forbrugsvarer, deres politiske ståsted, deres selvværd og deres holdninger til andre mennesker, specielt socialt udsatte grupper.

Som eksempel på de socialt udsatte grupper nævnes ofte LGBTQIA, der står for Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer, Intersex og Asexual, og det er næppe nogen hemmelighed, at personer med tilknytning til denne bevægelse har fået temmelig stor indflydelse på amerikansk politik og forskning.

Et toilet med inkluderende skilt.

Konkrete eksempler og problemer

Rundt omkring i artikler om det inkluderende, biasfrie sprog har jeg fundet følgende eksempler:

Ekskluderende Inkluderende

En politimand en politibetjent

En mor en forælder

En spastiker et menneske med en spastisk lidelse

Et ADHD-barn et barn med ADHD

En psykopat et menneske med en dyssocial personlighedsforstyrrelse (KrD, 2019)

En autist et menneske med en autismespektrumforstyrrelse (BUPL, 2011)

Man kan sige meget grimt om de ekskluderende ord, men de er i hvert fald lettere at læse.

Bestemt form

Udtrykkene er i høj grad oversat fra engelsk, og der er nogle problemer med de danske oversættelser, for hvordan skal vi bruge disse udtryk i bestemt form? *Mennesket med en spastisk lidelse* dur ikke, og så skal vi over i noget med en relativsætning som *det menneske, der har en spastisk lidelse*.

Det danske sprog mangler ord

Ordet neger hører til de ekskluderende, og dem må man ikke bruge – i hvert fald ikke, hvis man har lys hud. Da jeg deltog i en konference i Vestindien for

et par år siden, lagde jeg mærke til, at mange af dem, der havde mørk hud, omtalte sig selv som negre, forskede i negerengelsk og de sortes traditioner. Da jeg spurgte, fik jeg at vide, at man godt måtte bruge det ekskluderende n-ord, hvis man var afroamerikaner, men at det kunne få konsekvenser at bruge det, hvis man så ud som mig. Ups!

Men hvad skal vi så sige? Det er jo ikke alle de mørke, der går rundt i København, der er afroamerikanere. De kan jo sagtens være afrikanere, stamme fra Brasilien eller være født og opvokset i Danmark. Fører det inkluderende sprog til en tabuisering af visse forhold i virkeligheden, eller vil der blive skabt nye bias-fri ord? Det er ikke til at vide.

Sprog er aldrig værdifrit

Som en lille krølle på halen kan vi minde om, at det sprog aldrig er værdifrit. I og med, at et sprog systematiserer verden i forskellige kasser, vil noget høre med og andet falde ud. Hvis vi kigger på en anden ordbog, der kan hjælpe os til at bruge et mere varieret sprog, kan vi f.eks. tage Aschehous *Store synonymordbog*.

Under ordet *homosexualitet* får vi følgende forslag: *homofili, uranisme, kontrær seksualitet, homoseksuelisme*.

Under opslagsordet *invalid* lyder forslagene *handikappet, paraplytiker, paraplegiker, krøbling*.

Ordet *kvinde* indeholder en mængde såkaldte synonyme, der er inddelt i neutrale/positive betegnelser og herefter alfabetiseret. Der er ingen kommentarer til ordene. Blandt de neutrale/positive synonyme til ordet *kvinde* finder vi *amazone, dollarprinsesse, femme fatale, græsenke, kokette og sexbombe*. Der er frit valg på alle hylder.

Aschehous store Synonymordbog er fra 2004.

Gerda Wegener (1885-1940), *To koketter med hatte, udateret*. I *Aschehous store synonym ordbog* fra 2004 anføres ordet *kokette* som en neutralt/positivt synonym til *kvinde*. Billedet er skønt, men er ordet *kokette* et synonym til ordet *kvinde*? Nogle af os vil føle os ekskluderet ved med den betegnelse.

International forståelse i krise

Verden er stor og Danmark er lille. De mange udlændinge i Danmark, og danske virksomheders succes i udlandet skaber større og større behov for international kommunikation, og hvis man f.eks. ligger på et hospital med dræn og drop er det ikke så let at klare kommunikationen på et fremmedsprog. At overfører et indhold hurtigt og præcist fra et sprog til et andet kræver gode tolke, men i Danmark er der store problemer forbundet med såvel indadgående som udadgående tolkning.

Af Jørgen Christian Wind Nielsen

Konferencetolkning har altid haft en snert af rejser, easy living og bonede gulve over sig. Internationale konferencer, organisationer og globale virksomheder har tiltrukket mange ambitiøse tolkeuddannede. I Danmark har uddannelsen til tolk gennem årene bestået af uddannelsesforløb i konference- og simultantolkning, betalt i fællesskab af Uddannelsesministeriet, Udenrigsministeriet og EU. Især med medlemskabet af EU fra 1973 og lovgivning om medarbejderrettigheder i globale virksomheder fik brugen af konferencetolke et opsving. Båret frem af globalisering af økonomien, kommunikationsteknologien og nødvendigheden af at mødes på tværs af kultur- og sprogrænser. Det bærende akademiske uddannelsesforløb til tolk i Danmark har været tolkeelementet i cand. ling. merc.-uddannelsen til statsautoriseret translatør og tolk, der netop blev udviklet med sigte på Danmarks indtræden i De Europæiske Fællesskaber. I dag kan man ikke blive statsautoriseret mere. Tolkeuddannelsen findes nu udelukkende på Aarhus Universitet og lever en prekær tilværelse, men et uddannelsesforløb i simultantolkning er netop nu sat i søen, også på Aarhus Universitet. Gennem årene har man forsøgt sig med diplomuddannelser til social og medicinsk tolk, og der findes tolkeuddannelser på professions- og akademisk niveau. Tolkeuddannelse har det svært i Danmark.

Indadgående og udadgående tolkning

Man kan sige, at international tolkning rækker ud i verden. Det handler om Danmarks samarbejde og samkvem med andre lande.

Et andet centralt fagligt tolkeområde vender indad. Det drejer sig om udlændinge, der opholder sig i Danmark, og som ikke er så gode til at tale dansk. En del af den indadgående tolkning er retstolkning, der også omfatter asylbehandling, migration, straffesager mv. Sundhedstolkning og social tolkning er andre store områder.

Nogle af tolkene er akademisk uddannede, andre har lært sig dansk. Med den stigende globale mobilitet støder man også i Danmark på mange både store og små sprog, der ikke lige kan dækkes af en professionelt uddannet tolk. Det er karakteristisk for denne form for tolkning, at kunden er det offentlige: staten, retssystemet, regioner, kommuner, hospitaler.

Der er gjort mange forsøg på at opbygge både kortere- og længerevarende uddannelsesforløb for at imødekomme tolkebehovet på disse områder. I det store og hele er de mislykkedes, med enkelte undtagelser, på grund af manglende certificering eller autorisation af tolkene, og fordi kunderne, de offentlige brugere, altid har afvist at være forpligtede til at benytte autoriserede eller certificerede tolke. Eksempelvis er der certificeringstest på vej i sundhedssektoren, men det offentlige er alligevel frit stillet med hensyn til at benytte tolkene.

Man er gået efter den billigste løsning, ofte i form af udbudskontrakter med bureauer, der ikke har gjort meget ud af at varetage tolkenes interesser. Alt i alt et broget billede, uddannelsesmæssigt, arbejdsmæssigt og honoreringsmæssigt.

Brugerbetaling

Det offentliges udgifter til tolkning stiger, og området har været brugt som politisk slagmark. På sundhedsområdet indførte den borgerlige regering i 2011 brugerbetaling for tolkning for personer, der har boet i Danmark i mere end syv år. Formålet var at tvinge målgruppen til at lære dansk. Den efterfølgende socialdemokratisk ledede regering ophævede brugerbetalingen – lige adgang til sundhed – som imidlertid blev genindført af den efterfølgende borgerlige regering, nu med socialdemokratisk støtte. I skrivende stund har den socialdemokratiske mindretalsregerings støttepartier endnu en gang rejst krav om afskaffelse af brugerbetalingen. Hvad gør Socialdemokraterne nu?

I foråret 2019 underskrev Rigspolitiet på vegne af en række ministerier en udliciteringskontrakt med virksomheden EasyTranslate, der i de næste fire år er ene- leverandør af tolke til retsområdet. Måske er en tilsvarende aftale på vej (ikke nødvendigvis med EasyTranslate) på sundhedsområdet. I øvrigt en praksis, der vinder frem internationalt. Kontraktens værdi er 520 millioner kr. Big money!

Forringelser

Kontrakten har medført store forringelser for tolkene, økonomisk og arbejdsmæssigt. Der går næsten ikke en dag, hvor der ikke i pressen, i aviserne og på nettet er reportager om problemer med fremskaffelse af tolke og med kvaliteten af den udførte tolkning, fordi det i det store og hele, indtil nu, er lykkedes de tolke, der er erhvervsaktive på området, at boykotte EasyTranslate. En drøftelse er på vej i Folketingets Retsudvalg, og en sag er på vej til Højesteret. Tingene er gået fra slemt til værre. Lykkes det for tolkene at få ophævet kontrakten på grund af misligholdelse, eller rider EasyTranslate og Rigspolitiet stormen af?

Fra slemt til værre

Indtil videre fortsætter føljetonen. Torsdag den 12. september kaldte Folketingets Retsudvalg justitsminister Nick Hækkerup (S) i åbent samråd. Retsudvalget bad ministeren om at redegøre for, hvordan han forholder sig til de mange problemer på tolkeområdet. Hvad der var slemt før, er værre nu.

Det er Kammeradvokatens, og dermed justitsministerens vurdering, at kontraktopfyldelsen balancerer på kanten af en væsentlig misligholdelse.

Korrekt tolkning i sundhedssektoren kan redde menneskeliv.

Ministeren vil bede Kammeradvokaten om en ny vurdering omkring årsskiftet. Modtrækket fra EasyTranslates side er nu, at man tilbyder at gå i forhandling med Rigspolitiet om, at EasyTanslate frigøres fra kontrakten. Men problemet med tolkningen er ikke bare et juridisk problem.

Problemet er mangel på uddannelse for mange af tolkenes vedkommende, og mangel på ordentlige og rimelige vilkår for alle tolkene.

Løsningen på problemet er anerkendelse af retstolkning i bred forstand som et fag og som et erhverv. Og det koster.

Fremtiden

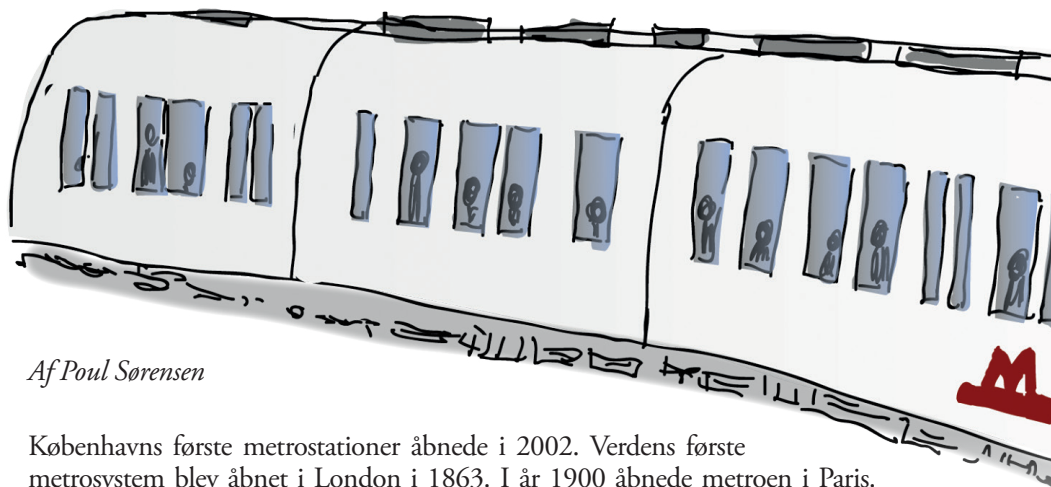
Et konkret tiltag kunne være digitale platforme og bestilling af tolke via apps. I nogle år har der, især i sundhedssektoren, været fjerntolkning. Brugeren rekvirerer en tolk, der på et fast tidspunkt sidder foran en terminal ligesom f.eks. ved Skype og Facebook.

Det er vigtigt at holde fast i, at tolkning er dialog mellem mennesker, tolkning er samtale, tolkning er sprogbaseret kommunikation, og tolkning er en vigtig måde at bruge det danske sprog på.

Jørgen Christian Wind Nielsen er cand.interpret i dansk, engelsk og spansk og er ansat som konsulent i Forbundet Kommunikation og Sprog.

Metroen – københavnernes nye stolthed

Cityringen i København åbnede den 29. september med pomp og pragt, og hermed er antallet af metrostationer øget med 17 til i alt 39 stationer.

Af Poul Sørensen

Københavns første metrostationer åbnede i 2002. Verdens første metrosystem blev åbnet i London i 1863. I år 1900 åbnede metroen i Paris. Det største metrosystem i verden er metroen i Moskva, hvor de første underjordiske metrostationer åbnede i 1935.

Der bruges forskellige betegnelser for metrosystemerne, men i København bruges den franske betegnelse: *metro*.

Metrosystemerne bliver anlagt i storbyer rundt omkring i verden, for at personer hurtigt kan komme frem trods tæt gadetrafik.

Ordet *metro* er en forkortet form for metropol, et ord, der fandtes i det antikke Grækenland/Hellas: μητρόπολις/metropolis, som betyder *moderby*.

En moderby var ikke en stor by, men snarere en by med "kolonier" i Middelhavsregionen.

For eksempel blev Frankrigs næststørste by Marseille grundlagt som Μασσαλία/Massalia af grækere fra Phokis i Lilleasien omkring 600 år før Kristi fødsel.

Phokis var således moderby til Massalia, som blev til Marseille på fransk.

Ordet *metropol* betyder ordret *moderby*, idet ordets første del er en bøjningsvariant af μήτηρ/méter som betyder moder, svarende til latin *mater* og dansk *moder*.

København har siden 1817 haft *Metropolitanskolen*, som blev oprettet helt tilbage til 1209 under navnet Vor Frue Skole. New York har *Metropolitan Museum of Art* og *Metropolitan Opera*.

Metroen i København er byens nyeste stolthed.

Byen har ikke oplevet et anlægsarbejde af en sådan størrelse siden anlæggelsen af Christianshavn under Christian den Fjerde.

Christian den Fjerde lagde grunden til, at København blev en *metropol* i nutidig betydning: en storby - nu med egen metro.

S-toget

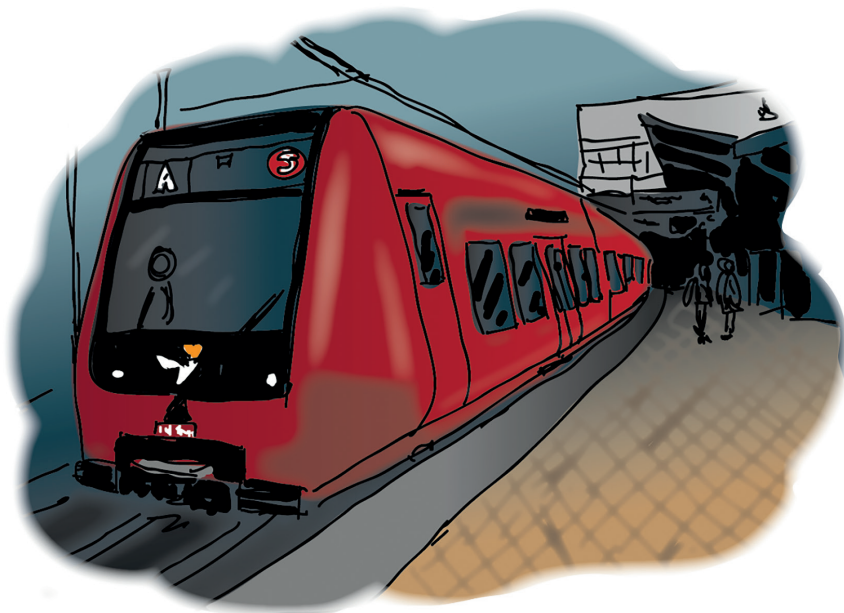
Af Lise Bostrup

Da det første elektrisk-drevne tog skulle åbne i København i 1934, var man i tvivl om, hvad man skulle kalde det. Dagbladet Politiken opfordrede den 14. februar 1934 sine læsere til at deltage i en såkaldt *elektrisk enquete*, hvor de kunne foreslå betegnelser og stemme på dem på samme måde, som man i 1902 havde fundet på ordet *bil* (se *Sprogkræsen* 1), men på det tidspunkt var der allerede sat store skilte med bogstavet S op, hvor stationerne var ved at blive bygget, så enqueten kom til at handle om, hvad S'et skulle stå for. Resultatet var: *S-tog*.'

Det kan godt lyde underligt, at man bare kunne sætte skilte med et stort S op, når man ikke vidste, hvad det skulle stå for.

Baggrunden er imidlertid, at den første elektriske togbane blev åbnet så tidligt som i 1907 i byen Hamborg, og den næste åbnede i 1928 i Berlin. Betegnelsen for togbanerne var *Stadtschnellbahn* eller kortere *Stadt-bahn*, og ordet *S-tog* er simpelthen en blanding af det tyske *Stadtbahn/Stadtschnellbahn* og det danske ord *tog*. Tyskerne bruger også et stort S som symbol for deres S-tog, men det tyske S er grønt.

Børn af danske mødre lærer dansk

Børn, der vokser op i udlandet med en dansk mor og en udenlandsk far, ønsker ofte at lære deres moders mål, når de bliver lidt ældre.

Af Lise Bostrup

Mange børn af danske kvinder, der har giftet sig med udenlandske mænd og er flyttet til udlandet, lærer deres børn at sige *mor* på dansk, men så heller ikke ret meget mere.

Når børnene bliver ældre, får mange af dem imidlertid lyst til at lære deres mors sprog, og her tilbyder Den Internationale Højskole i Helsingør et intensivt dansk kursus for unge mennesker fra udlande.

Det er interessant at opleve, hvordan de danske mødres børn i løbet af tre uger kom fra at tale i nogle simple fraser til at kunne udtrykke deres mening og diskutere på dansk.

Det virker, som om mange af de danske ord, de har hørt i deres barndom, ligger ubevidst et sted i deres hjerner, og når de så kommer i gang med at tale dansk, så vælter det frem med ord, som de selv bliver overraskede over, at de kender.

Udtalen af danske ord og sætninger, som normalt volder udenlandske danskstuderende store kvaler, er også mærkbar bedre hos de danske mødres børn. Vi lærer ofte de udenlandske studerende udtale ved hjælp af regler og forklarer f.eks. at bogstavet *t* i begyndelsen af et ord eller en betonet stavelse udtales som *t* som i *Tivoli* og *betale*, men med *d* inde i ord som f.eks. i *meter*, og blødt *d* [ð] i endelsen *-et* som i *huset*. De danske mødres børn har åbenbart hørt nok dansk i deres barndom til at kunne genkende og efterligne den korrekte udtale, selv om de ikke er bevidste om, at de kender det.

Nogle gange dukker barndommen ord også op. De ser en and og udbryder glædesstrålende *en rapand* og på et sted i lærebogen er der et billede af et loppemarked, med mange forskellige ting. Hvad er der på billedet? *En bamse* lød første svar.

Der er tydeligvis stor glæde forbundet med at lære sin mors sprog og at møde andre unge i samme situation. Selv om mødrene ikke havde talt dansk med dem, havde de alle sammen kendskab til lagkager, frikadeller, rødkål og risengrød med en mandel i.

Freya Lindblom ringede efter 3 ugers intensivt kursus til sin mor i Holland, og hendes mor var ved at græde af glæde, da hun hørte sin datter sige "Hvordan går det, mor? Har du det godt? Nu kan vi snakke dansk sammen."

Den Internationale Højskole har hele året rundt kurser for unge fra hele verden, men hver sommer i juli står der dansk sprog på programmet.

Opdatering af reservatet for truede ord

Kunstmuseet Nivaagaard ved Nivå i Nordsjælland præsenterede den 11. september en ny version af udstillingen Reservatet for truede ord.

Af Lise Bostrup

I 2011 var der en journalist, der havde opsnuset, at Dansk Sprognævn i forbindelse med forberedelsen til udgivelsen af Retskrivningsordbogen i 2012 havde gennemgået ordstoffet og udarbejdet en liste over ord, som man overvejede at slette, fordi redaktionsgruppen anså dem for at være sjældne og forældede. En sådan revision havde ikke fundet sted i 25 år, og Sprognævnet mente, at tiden var inde til en gang hovedrengøring. Journalisten bad om dokumentation og fik en liste på 43 ord, heriblandt:

Forfatteren Iben Clases viste rundt på udstillingen ved dens åbning og talte om de enkelte ord.

brødflov, charlatan, djerv, dosmerseddel, døgenigt, fløs, forfor, forskertse, knibsk, kálhøgen, lazaron, morderlig, obsternasig, rimsmed, spradebasse, trættekær, tvætte, ufortøvet, vindbøjtel og ødeland.

Protester

Offentliggørelsen af listen satte et ramaskrig i gang. Folk protesterede i læserbreve, og der blev dannet en Facebook-gruppe til forsvar for de ord, der var truet på livet, som det hed. Det blev fremført, at de ord, der f.eks. findes i den danske litteratur, ikke bør afskaffes, selv om de ikke anvendes i det nutidige talesprog.

Der blev sat en protestaktion i gang. Strategien gik ud på, at ordene skulle bruges så ofte og så synligt, at Sprognævnet ikke ville kunne tillade sig at slette dem.

Politikens forlag konstruerede en app, så man hver dag kunne få et af de truede ord vist på sin telefon, men den daværende direktør for kunstmuseet Nivaagaard, Michael Bjørn Nellemann, og den kendte sprogekspert, professor Jørn Lund, nøjedes ikke med at protestere.

En vild idé

Michael Bjørn Nellemann og Jørn Lund fik i 2015 den ret vilde idé at indrette et reservat for truede ord.

Jørn Lund valgte 150 ord, som Nellemann så fik trykt på nogle kort af pap i A5-format og sat op i den smukke 120 år gamle engelsk inspirerede rododendron-park omkring Nivaagaard. Nu kunne museets gæster spadserere rundt og læse ordene

Ordene morderlig, rappenskralde, tvætte og rimsmed hører ifølge professor Jørn Lund, blandt de ord, der risikerer at glide ud af det danske sprog, hvis vi ikke brugere dem oftere.

og tale om dem. Samtidig blev der fremlagt en gæstebog, hvor de besøgende kunne notere andre ord, som efter deres mening ganske uforskyldt risikerede at ryge ud i glemslens mørke og derfor fortjente særlig opmærksomhed.

Større succes end forventet

Reservatet for truede ord viste sig at blive en langt større succes, end de to mænd bag ideen havde forestillet sig. Interessen for ordkortene var ved at overstige interessen for Nivaagaards smukke malerier fra barokken og guldalderen, og i 2019 nåede gæstebogen op på 4.000 ord. 4.000 truede ord! Det svarer faktisk til 15 % af *Retskrivningsordbogens* 60.000 opslagsord.

Samfundshjælperen

Et eksempel på et ord, der er truet med at blive glemt, er ifølge Jørn Lund ordet *samfundshjælper*. Unge mennesker i dag aner ikke, hvad en *samfundshjælper* er. Lidt ældre mennesker ved godt, at der er tale om en øloplukker, men de ved sjældent, hvad samfundshjælp og aftagning af en kapsel har med hinanden at gøre.

Forklaringen er, at ordet samfundshjælper i 1920'erne var en betegnelse for et medlem af *Samfundshjælpen*, der var en strejkebryderorganisation (1920-1925), der kunne træde til, når vigtige samfundsmæssige funktioner blev standset af strejker el.lign. De, der så sig selv som *samfundshjælpere*, var altså for datidens fagbevægelse slet og ret *strejkebrydere* og *skruibrækkere*.

Reservatet tilføjes nye, gamle ord

Her i 2019 har Jørn Lund, der ellers har været ramt af længerevarende, alvorlig sygdom, har fundet kræfter til at gennemgå de mange forslag og udvalgt 150 nye ord, der sammen med 50 ord fra ordkortene er blevet trykt på robuste metalskilte i en større skrift og opsat i parken.

Ordspirer

Reservatet er blevet tilføjet en helt ny afdeling med spirende ord. De nye ord er fundet på en række ord-workshops, som museet har afholdt sammen med forfatteren Iben Claces og rapperen Pelle Jon Møller, og de to viste rundt og fortalte den 10. september, hvor de nye ord blev præsenteret for offentligheden for første gang. Blandt ordspirerne findes nogle ord, som jeg personligt aldrig har hørt om før: *Flus* (penge), *fløde* (for meget af det gode), *kogeren* (kedeligt), *M8* (udtalt *mate* (makker)) og *YOLO*

(forkortelsesord for *you only live once*, svarende til det klassiske latinske *carpe diem* (grib dagen). *YOLO* er typisk sms-sprog.

Der er også ord af tyrkisk og arabisk oprindelse som *para* (tyrkisk for penge), *wallah!* (arabisk for vorherre bevares!) og *göz* (tyrkisk for røv). Disse ord er faktisk hverken nye eller slangprægede, men helt almindelige ord på de to største indvandrersprog.

Om man skal betragte disse ord som nye danske ord, og hvordan man skal definere danske ord i en multikulturel hverdag, er et åbent spørgsmål.

Absolut et besøg værd

Alt i alt er ordreservatet på Nivaagaard absolut et besøg værd. Hvis vejret er godt, er det skønt at spadserer gennem den smukke, gamle park og tale om de sjældne og spirende ord. Vi i Den Danske Sprogkreds savner imidlertid det meget truede ord *sprogrogt*.

Ordet hørte frem til 1960'erne til de almindeligt forekommende ord, men ifølge Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs base over anvendt sprog, det såkaldte Korpus.DK, blev ordet *sprogrogt* kun anvendt én gang i 2007, og det var endda i en tekst, der beskrev historiske forhold. (Læs om begrebet *sprogrogt* i *Sprogkræsen* 3, 2019.)

Kender du de truede ord? Quiz for kendere af det danske sprog

Vælg det rigtige svar og se løsningen på side 31

1. brødflov	Flov over at tigge brød, har netop bagt et uspiseligt franskbrød, lækkersulten
2. charlatan	Udtales med <i>sj</i> som i <i>sjask</i>, med <i>tj</i> som i <i>tjeneste</i>
3. djærv	Et lille gråt dyr i Sverige, modig, djævel på vestjysk
4. dosmerseddel	En oversigt over dosmerdyr, en huskeseddel, slang for pengeseddel
5. døgenigt	En doven fyr, noget, der ikke dur, en klaphat
6. fløs	En ung Karl Smart, en las silkestof, et slips
7. forfjor	Sidste år, året før sidste år, tre år tidligere
8. forskertse	Holde af, se sig gal på, forspilde
9. knibsk	Småsur, fin på den, tilbageholdende
10. kálhøgen	Udtales KÁLhøgen, kálHØGen, kálhØGEN
11. lazaron	En husvild, en italiensk baron, et sygt menneske, som bliver helbredt
12. morderlig	Som ligner en morder, en død morder, meget
13. obsternasig	En, som har næsen i sky, konservativ, trodsig
14. rimsmed	Amatørdigter, dårlig digter, dygtig digter
15. spradebasse	En, der praler, en orne, en slags wienerbrød
16. trættekær	En irriterende person, en, der vil diskutere alt, en trættende ven
17. tvætte	Tætte stråtaget, vaske tøj, gøre rent i huset
18. ufortøvet	Uden at tøve, uden at tænke sig om, dumt
19. vindbøjtel	En indbildsk nar, en bøjle, der viser vindretningen, et sejlskib med stort sejl
20. ødeland	En ørken, en gnier, en, der frådser

Tema: Faste vendinger

Der er intet fejtet ind under gulvtæppet

Politikerne havde frem til valget den 5. juni i år travlt med at trække kaniner op af hatten, komme med nye indspark, spænde ben for hinanden og se alt på kortere og længere baner. De faste vendinger er virksomme retoriske hjælpemidler, men de kan også give bagslag.

Af Lise Bostrup

Der er intet fejtet ind under gulvtæppet! Sådan afsluttede den daværende statsminister Poul Schlüter sin skæbnsvangre tale, den såkaldte *gulvtæppetale*, i 1989. Her forsvarede han med assistance af diverse spindoktorer Danmarks behandling af familiesammenføring af de tamilske flygtninge fra det borgerkrigshærgede Sri Lanka.

Da det 4 år senere viste sig, at embedsmændene i virkeligheden *havde* fejtet noget under gulvtæppet, og altså ikke havde handlet helt *efter bogen, rullede der hoveder*. Justitsministeren Erik Ninn Hansen blev idømt 4 år *bag tremmer*, og statsministeren selv måtte som følge af sagen *aflevere nøglerne* til statsministeriet og finde *andre græsgange*.

Poul Schlüter fortalte i et interview i Kristeligt Dagblad den 6. april i år med en lidt *bitter smag i munden*, at mens embedsmændene *vasketde deres hænder*, var Schlüter og Ninn Hansen blevet *hængt op* på bataljen og havde *stået tilbage med hver sin del af aben*.

Efter denne episode har den nu 90-årige Poul Schlüter ikke givet *5 flade ører* for spindoktorer.

Hvad er faste vendinger?

Faste vendinger eller idiomatiske vendinger, som de kaldes på fagsprog, er faste udtryk, der har to betydninger, en konkret og en overført. *At feje noget ind under gulvtæppet* kan helt konkret handle om dårlig rengøring, men det kan også bruges i en betydning, som ikke kan udledes af de enkelte ords betydning, nemlig *at fortie noget*.

Da Schlüter brugte vendingen med gulvtæppet som de sidste ord i sin tale, *satte* han *et effektivt punktum* i debatten. Den danske offentlighed forstod straks udtrykkets overførte betydning. Kritikerne kunne godt *pakke sydfrugterne*. Alt relevant omkring de tamilske flygtninge i Danmark var blevet offentliggjort. Det viste sig desværre ikke *at holde stik*, men al den efterfølgende debat handlede om selve sagen. Der var ingen, der havde problemer med at forstå, hvad sagen havde med fejekoste og gulvtæpper at gøre.

Fast struktur

Idiomatiske vendinger har en ret fast struktur, og de enkelte elementer kan ikke udskiftes. Hvis Schlüter havde sagt: Der er *intet fejtet ind under måtten*, der er *intet skjult under gulvbrædderne* eller *ingenting gemt badeforhænget*, ville folk bare virret med hovedet.

Schlüter kunne i stedet have brugt andre idiomatiske udtryk som *der er ikke noget at komme efter*, eller der er *ikke nogen skeletter i skabet*. Det første er imidlertid

Illustratoren Gert Ejton morede sig over "gulvtæppesagen" i en karikatur i Fyens Stiftstidende den 9. november 2008.

ret tyndt, og det andet er uheldigt, når det skal bruges i forbindelse med mennesker i livsfare under en borgerkrig.

Mindre end sætninger, men større end ord

Idiomatiske udtryk er mindre end ordsprog, der består af hele sætninger, og større end ord, og Schlüter og spindoktorerne måtte sande, at *ingen kender dagen, før solen går ned*. Ordsprog adskiller sig fra idiomatiske vendinger ved at være hele sætninger, som meget ofte indeholder en morale. I 1700-tallets oplysningstid gik de lærte i krig med ordsprogene, fordi de kunne bruges som en konklusion på hvad som helst uden hensyn til logik og belæg.

Idiomatiske udtryk er anonyme

Udtrykket med gulvtæppet er meget gammelt, men man ved faktisk ikke, hvor gammelt det er, og da slet ikke, hvem der har fundet på det. Idiomatiske udtryk er anonyme, og derved adskiller de sig fra citater, fyndord og aforismer. Nogle af udtrykkene kendes kun i Danmark, men det med gulvtæppet findes både på engelsk og på tysk: *to sweep under the carpet* og *etwas unter dem Teppich kehren*.

Idiomatiske udtryk kan sladre

Det er imidlertid ikke lige meget, hvilke områder man henter sine idiomatiske udtryk fra, for selv om man fokuserer på den overførte betydning, eksisterer den konkrete stadig. Udtryk fra sportens verden som *at stå på mål for noget*, *at komme med et indspark*, *at gribe bolden*, *at få det gule eller røde kort* og *have førertrøjen eller klaphatten* på spiller en stor rolle i den politiske debat. Det skulle vel ikke have noget at gøre med, at politikerne i højere grad fokuserer på spillet om magten end på politikens indhold?

I huj og hast

Danske tvillingeformlers oprindelse og struktur

Af Józef Jarosz

I den daglige kommunikation – både den mundtlige og skriftlige – bruger vi ordpar. De kommer tit helt automatisk og uden længere overvejelser. Vi siger f.eks. *held og lykke* før en eksamen, vi skriver *kys og kram* i e-mails, *fornavn og efternavn* og *dato og underskrift* i forskellige formularer. Udtrykket *mine damer og herrer* hører vi i en officiel tale, og vi afslutter et møde med *farvel og tak*.

Ordpar er idiomatiske vendinger, der består af to ord med en konjunktion imellem, og er den type flerordsforbindelser, som lingvister kalder fraseologiske ordpar, tvillingeformler eller binomialer. I denne artikel kalder jeg dem tvillingeformler.

Tvillingeformler

Tvillingeformler som sprogligt fænomen er blevet undersøgt ud fra forskellige synsvinkler i mange typer tekster og kontekster ved hjælp af diverse metoder, men først og fremmest i engelsk og tysk. Tvillingeformler i dansk er blevet omtalt i nogle korte artikler i *Mål og Måle*, men der findes ingen detaljeret lingvistisk analyse af deres status, funktion og strukturelle variation. Jeg er begyndt at udarbejde en omfattende beskrivelse af en samling på 800 danske tvillingeformler, som er hentet fra elektroniske ordbøger (www.idiomordbogen.dk og www.ordnet.dk), og i det følgende præsenterer jeg de første resultater af undersøgelsen.

Ordparrenes oprindelse

Brugen af ordpar i nordiske sprog kan påvises allerede i runetiden, og ordparrene blev meget hyppigt brugt i middelalderens juridiske tekster, og siden er de blevet til et fast udtryksmiddel med en høj hyppighed.

Meget poetisk ytrede den norske sprogforsker Ragnvald Iversen sig om ordpar som et karakteristisk træk i de nordiske sprog:

Det klinger i maalet ved Helgelands havskjær som paa Heklas ø, ved Skagens strand som paa Skaanes sletter, i gammel tid som i ny. Det har en dyp og sterk roti maallyndet hos de nordiske frændefolk" (Ragnvald Iversen: *Bokstavrim hos Peder Dass i: Maal og Minne. Norske Studier. 4. hefte. s. 213-220.1915.*

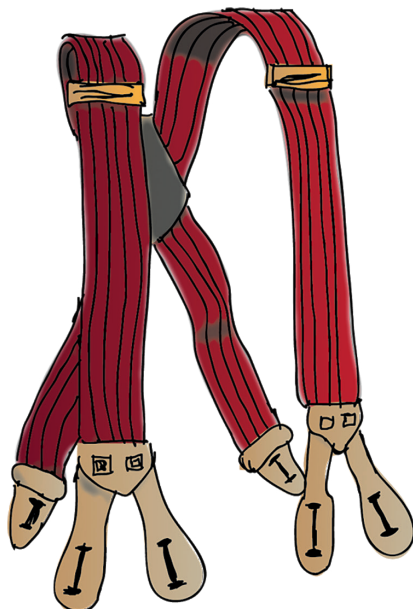
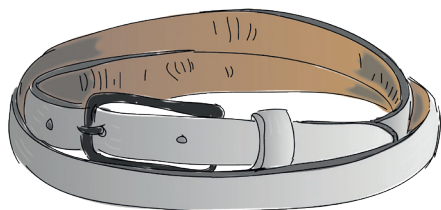
Definition

I den moderne lingvistik gælder følgende definition:

Tvillingeformler kalder man de fraser, der indeholder to parallelle ord, typisk af samme ordklasse og oftest med et bindeord imellem, som f.eks. i tyk og fed, ude og hjemme, på må og få, ditten og datten, spille sig fra hus og hjem, ase og mase. Det er tydeligt, at denne type fraser gør brug af retoriske greb som ende- og bogstavrim og rytmisk parallelitet. Ken Farø: Det ligger lige på

tungen. *Den danske fraseologi i: Mål og Måle* 3, 2003, s. 19-27.

Ved siden af tvillingeformlerne er der også større konstruktioner, som består af tre og fire ord og hedder drillingsformler (trinomialer) f.eks. *kys, knus og kram, ren, pæn og velholdt, dit og dut og dat*), og firlingsformler som *fri, fro, from, frisk*. De optræder ikke så ofte, og der fokuseres derfor i det følgende på tvillingeformlerne og deres struktur og bestanddele.

Underinddeling

Hovedtypen inden for tvillingeformlerne er: A bindeord B, men der findes talrige varianter og modifikationer. Disse kan inddeles i:

- a. konstruktion med enkelte ord:
 - de to led er identiske f.eks. *hånd i hånd*,
 - med bindeord, f.eks. *fiks og færdig*,
 - uden bindeord, f.eks. *som sagt så gjort*.
- b. udvidet konstruktion: ordpar kan også udvides på forskellige måder, f.eks. ved at tilføje et adjektiv til substantiv som *fine klæder* og *overlegne beklædningsgenstande*, *slesk tale* og *billig portvin*,
- c. Reduceret konstruktion: når konjunktionen udelades, f.eks. *ingen fare*, *ingen omkostninger*;
- d. klamreordforbindelse: *plante- og dyreliv*, *livets op- og nedture*, *mur- og nagelfast*.
- e. forbindelse af to sætninger:
 - med bindeord f.eks. *en mand er en mand* og *et ord er et ord*,
 - uden bindeord med verber i nutid, datid etc.: *livet er kort*, *kunsten (er) lang*, *lev stærkt*, *dø ung*.

Komponenter

Som det fremgår af definitionen ovenfor, er komponenterne i tvillingeformler altid to ord af samme ordklasse. Der optræder så forskellige ordklasser, men de har ikke samme hyppighed.

Undersøgelsen af de 800 danske tvillingeformler gjorde det muligt at udarbejde en rangliste af ordklasser.

Ordklasse	frekvens	%	eksempler
1 substantiver	534	66,750	<i>bulter til bulter, side ved side</i>
2 verber	108	13,500	<i>pine og plage, slide og slæbe</i>
3 adjektiver og adverbier	98	12,250	<i>her og nu, fra fjern og nær</i>
4 pronomen	27	3,375	<i>noget for noget, alt i alt</i>
5 proprier	14	1,750	<i>fra Herodes til Pilatus, med Adam og Eva</i>
6 præpositioner	11	1,375	<i>for eller imod, til og fra</i>
7 numeralier	7	0,875	<i>to og to, lade fem og syv være lige</i>
8 konjunktioner	1	0,125	<i>når og hvis</i>

Grammatiske former

Konstruktionernes symmetriske struktur har indflydelse på komponenternes morfologiske former og brugen af artikler. Der består fuld morfologisk kongruens (grammatisk overenstemmelse) mellem leddene:

- når et ordpar består af to substantiver, bruges de enten i ental (*som hund og kat*) eller i flertal (*sæder og skikke*), i bestemt eller i ubestemt form eller uden artikel (*med liv og sjæl*).
- når et ordpar består af to verber, så bruges de i samme tempus eller i imperativ (*siger og skriver, pustede og stønnede, gå hjem og læg dig*).
- når et ordpar består af to adjektiver, så bøjes de på samme måde: *gul og grøn, sort på hvidt*.

Konstruktionen er fast

Hver ændring i den symmetriske struktur fører til, at konstruktionen ikke længere fungerer som et fast udtryk:

- den prototypiske form: *hund og kat*,
- ændring af den grammatiske form af A: **hunde og katte*,
- ændring af den grammatiske form af B: **hund og katte*,
- tilføjelse af attribut foran A: **som sort hund og kat*.

Bindeled

Bindeled, som optræder i tvillingeformler, kendetegnes af kort form; De består ofte af én stavelse og kan inddeles i to kategorier: konjunktioner og præpositioner som *alt og alle* og *halvt om halvt*. Efter et strukturelt kriterium kan konjunktioner opdeles i to kategorier: enkelte (*og, eller*) og sammensatte konjunktioner (*hverken – eller, både – og, enten – eller*).

Ifølge undersøgelsen kan man konstatere en vis regelmæssighed: Der er en løst sammenhæng mellem ordklassen af A og B og valget af bindeled. Hvis A er lig med B, og begge er substantiver eller adjektiver, bliver de forbundet af en præposition: *side om side, skridt for skridt, alt i alt*. Som mindre almindelige konstruktioner kan nævnes *igen og igen*.

Hvis B er nærsynonym, komplementær eller antonym i forhold til A, er konjunktioner den overvejende type bindeled *dag og nat, store og små, stille og rolig*.

Præpositioner optræder i den slags kontekst meget sjældent f.eks. *sort på hvidt*.

Undersøgelsens formål var også at bestemme, hvilke konjunktioner og

præpositioner der bruges som bindeled i ordpar. I samlingen af 800 konstruktioner optræder der 18 forskellige bindeled – både konjunktioner med højere hyppighed og præpositioner med lavere frekvens, men med større mangfoldighed.

Her er en komplet liste over bindeled samt deres statistik:

Bindeled	frekvens	%	eksempler
1 og	667	83,375	<i>evig og altid</i>
2 eller	50	6,250	<i>før eller siden</i>
3 fra ... til	27	3,375	<i>fra yderst til inderst</i>
4 efter	9	1,125	<i>lidt efter lidt</i>
5 for	8	1,000	<i>skridt for skridt</i>
6 i	5	0,625	<i>hånd i hånd</i>
om	5	0,625	<i>dør om dør</i>
men	5	0,625	<i>utroligt, men sandt</i>
7 med	4	0,500	<i>tage det sure med det søde</i>
8 fra ... i	3	0,375	<i>fra asken i ilden</i>
til	3	0,375	<i>ansigt til ansigt</i>
mod	3	0,375	<i>alle mod alle</i>
som	3	0,375	<i>hip som hap</i>
9 på	2	0,250	<i>gang på gang</i>
ved	2	0,250	<i>skulder ved skulder</i>
end	2	0,250	<i>lettere sagt end gjort</i>
10 af	1	0,125	<i>det korte af det lange</i>
over	1	0,125	<i>høj over høj</i>

Oversigten viser, at konjunktionen *og* spiller hovedrollen i dannelsen af ordpar, og at der er stor forskel på hyppigheden af det mest brugte bindeled og de andre bindeled.

Sammenligning af de to resultater

En sammenligning af de to resultater fører til den konklusion, at den mest typiske danske tvillingeformel består af to substantiver, som forbindes af konjunktionen *og*.

I det næste nummer af *Sprogkræsen* vil rækkefølgen af komponenterne A og B blive diskuteret, og det vil blive forklaret, hvorfor det f.eks. hedder *her og der* og ikke *der og her*, og hvilke faktorer der har indflydelse på, hvilket ord der står på plads nr. 1, og hvilket på nr. 2.

Józef Jarosz er videnskabelig medarbejder ved Det Germanske Institut, Universitetet Wrocław i Polen og har bl.a. udarbejdet Dansk-polsk ordbog sammen med Katarzyna Strek og Lise Bostrup, Forlaget Bostrup 2011.

Anmeldelser

Fra Guldhornene til Yallahrup Færgeby – uden hoved og hale

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab har netop udgivet bind 3 af Dansk Sproghistorie. Sproghistorien er stærkt præget af 1970ernes opgør med alle autoriteter og en lidt pinlig snobben nedaf.

Af Lise Bostrup

Dansk sprog fra Guldhornene til Yallahrup Færgeby? Sådan lyder overskriften på den pressemeddelelse, som Aarhus Universitetsforlag netop har udsendt om Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs *Dansk Sproghistorie* bind 3. *Sproghistorien* er planlagt til 6 bind, og *Sprogkræsen* anmeldte bind 2 i 2. nummer. Titlen på bind 3 er *Bygning og bøjning*.

Yallahrup Færgeby var titlen på DRs julekalender for 12 år siden. Hovedpersonerne hed Ali og Hassan. De boede i en ghetto og de ønskede at blive ornli syge gangsters.

Svært at finde begyndelsen

Det er ikke så let at finde rundt i *Dansk Sproghistorie* 3.

Der er ikke noget kapitel i indholdsfortegnelsen, der hedder Guldhornene, og der er heller ikke noget stikordsregister, som kan hjælpe med at finde frem til noget om gyldne horn, men heldigvis nævner pressemeddelelsen, at teksten på Guldhornet (nu ental) er ristet med runer.

Stikordet runer fører mig først til kapitlet *Runetiden* (s. 11-40) i kapitlet Bøjning, men her finder jeg ikke noget om guldhorn, selv om jeg bladrer og kigger ret grundigt.

Først på side 117 finder jeg i kapitlet om syntaks *Runetiden* (s. 115-127) under overskriften *Ledstillingen i urnordisk en beskrivelse af teksten på det ene af guldhornene*.

Er det hensigtsmæssigt, at det skal være så svært at finde et emne i *Dansk Sproghistorie*? Og hvorfor skal teksten på guldhornet kun ses i et syntaktisk perspektiv?

Umuligt at finde enden

Ifølge pressemeddelelsen slutter *Dansk Sproghistorie* med Yallahrup Færgeby. Jeg var ret så nysgerrig efter at finde ud af, hvordan DR2s julekalender fra 2007 kan opstilles som et væsentligt punkt i en sproghistorie, der udkommer i 2019, så jeg gik i gang med søgningen.

Måske ville jeg kunne komme frem til bedre resultater med en digital udgave, men da jeg kiggede i indholdsfortegnelsen, fandt jeg ingen Færgeby, og da

jeg begyndte at bladre bagfra, der er intet stikordsregister, var der intet på de sidste sider, der lignede noget med en Færgeby.

I stedet fandt jeg på den sidste side et afsnit om vokalforlængelse og til min store forbavselse en beskrivelse af typografen Gustav Christiansens digtsamling *Degte på dansk*, som arbejderforfatteren udarbejdede i slutningen af 1970'erne i samarbejde med ivrige danskstuderende og yngre lærkræfter med tilknytning til datidens Socialistisk Kulturfront. Gustav Christiansens digtsamling, som udkom i 1980, er angiveligt et forsøg på at skabe en ortografi, der kan gengive lavkøbenhavnsk talesprog, men den er også en afspejling af datidens gryende sociolingvistik. Det er for mig at se et besynderligt slutpunkt i en sproghistorie.

Og linjen?

Den triste sandhed om *Dansk Sproghistorie* er, at det slet ikke er en sproghistorie, men en slags antologi ud fra lingvistiske discipliner.

Der mangler i den grad redaktion. Hvorfor hedder bind tre *Bøjning og bygning*, når der i indholdsfortegnelsen tales om *Bøjning og syntaks*?

Hvorfor holder redaktionen sig til en snæver emnebeskrivelse i de første kapitler, men bruger halvdelen af pladsen på historiske fremstillinger af dialekter og sociolekter, som også var et emne i bind 2? Det er ikke helt logisk.

Hvad skal vi med det?

Hvis vi havde spurgt den gamle Peter Skautrup, hvad vi skulle med hans *Dansk Sproghistorie*, som udkom i 6 bind fra 1944 til 1968, ville han nok have svaret, at vi skulle blive mere bevidste om det danske sprog og gøre det bedre.

Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs idé med udgivelsen er tilsyneladende i modsætning til den norske udgivelse (se artiklen *Norsk sprog er ideologisk bestemt*) at slå til lyd for en værdinihilistisk holdning til sproget:

Det danske sprogs skiftende bøjning og bygning beskrives og eksemplificeres med et bredt udvalg af kilder (...) Men hverken Guldhornenes dansk eller Yallahrup Færgebys dansk er forkert dansk, og det er svigerfars dansk i festsangen heller ikke – det er varianter af dansk der er adskilt af tid, sted og kontekst.

Men valget af den gamle parodi Yallahrup Færgeby fra 2007 i pressemeddelelsen og den længst glemte arbejderforfatter Gustav Christiansen viser et ønske om at komme væk fra romantikken og helt, helt, helt ned på jorden. I forsøget på at distancere sig fra nogle grimme mennesker, der er optaget af at finde fejl og vurdere sprog som godt og dårligt, vælger man at snobbe nedad og erklære alt for at være lige godt.

*Dansk Sproghistorie. Bøjning og bygning.
Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs, 2019.*

Norsk sprog er ideologisk bestemt

Det norske og det danske sprog ligner hinanden meget, men den holdning, som nordmændene har til deres sprog, er helt anderledes end den, vi danskere har til vores.

Af Lise Bostrup

Forlaget Novus har netop udgivet det 4. og sidste bind i *Norsk Sproghistorie* med titlen *Tidslinjer* med støtte fra Norges Forskningsråd. Hovedmanden bag udgivelsen er den nu pensionerede professor i norsk sprog, Helge Sandøy. Sandøy spiller en rolle i Norge, der minder om den, Erik Hansen spillede i Danmark. Det er ham og den lidt yngre professor i Bergen, Agnete Nesse, der udpeger den retning, vinden skal blæse i den norske sproghistorie.

Helge Sandøy og Agnete Nesse køber ikke Dansk Sprognævns historie om, at et sprog er en selvstændig organisme, der udvikler sig efter sine egne love. For dem er det norske sprog et resultat af forskellige politiske intentioner, og det fremgår klart af hele værket, dog tydeligst i det 548 sider lange bind 3, der har titlen *Ideologi*.

Er norsk og dansk ikke et og samme sprog?

Norwegian is Danish spoken in Swedish citeres den norskamerikanske sprogforsker Einar Haugen for at have skrevet i bogen *The Major Languages of Western Europe* i 1990. Han var heldig, at han ikke blev lynchet. Spørgsmålet om forholdet mellem især dansk og norsk er helt centralt i den norske sproghistorie, og der er og har altid været mange stærke følelser knyttet til det.

I kapitlet *Förändring av uppfattningar om språk i Norge och omvärden* fortælles først om den periode, hvor det sprog, der taltes i det område, der i dag er Norge, blev kaldt *dansk tunga*. Herefter kommer den periode, hvor Norge for første gang blev en stat, og sproget blev kaldt *norrönt*. *Norrönt* var en fællesbetegnelse for sprogene på Island, en række mindre øer og Norge.

Det norske sprog udvikles bevidst væk fra det danske

Da Norge mistede sin selvstændighed igen i 1536, kom der en splittelse, så man kaldte talesproget *norrönt* eller *norsk* og skriftsproget *danska*, og fra 1600-tallet ansås norsk for at være en dansk dialekt.

Fra opløsningen af Rigsfællesskabet i 1814 indførtes der en bestemmelse om anvendelse af det norske sprog i Norges grundlov som betegnelse for både skrift- og talesprog, og samtidig med at Norge blev en politisk selvstændig stat, indførtes en række reformer i skriftsproget, så det fjernede sig mere og mere fra dansk.

En helt iøjefaldende forskel er den norske måde at stave fremmedord på, så de skriver *majones*, hvor vi skriver *mayonnaise*, uden at der er nogen, der løfter så meget som et øjenbryn.

En anden forskel er, at man helt bevidst har inkluderet flere og flere ord fra de norske dialekter i sproget.

Det 4. og sidste bind af Norsk Språkhistorie udkom i september 2019 på Forlaget Novus.

Ved siden af denne videreudvikling af den danske tunge har man i Norge et kunstigt udviklet skriftsprog, det såkaldte *nynorsk*. Det er baseret på dialekter, men er alligevel et regelbundet og normeret sprog. Man kan ikke tale nynorsk. *Tal dialekt og skriv nynorsk*, lyder parolen.

Det norske sprog er konstant til debat

Man bliver helt forpustet, når man læser om de mange forskellige sproglige debatter og efterfølgende revisioner af det norske sprog, der har været gennem tiden, men nordmændene er vant til det.

Måske er det også derfor, de er mere reformvenlige end danskerne. Feministerne fik allerede i 70'erne erstattet ordet *ombodsmann* med *ombod*, ordet *formand* med *leiar* og *tillidsmenn* med *tillidsfolk*. Om de også har erstattet *tjenestemenn* med *tjenestefolk* har jeg ikke kunnet læse mig til i *Norsk Språkhistorie*.

Det kønsneutrale pronomen *hen* som erstatning for *han* og *hun*, og også kan anvendes i forbindelse med transkønnede personer, skabte stor debat, da det blev indført i Sverige. Samme *hen* blev stille og roligt lempet ind i det norske sprog for nogle år siden. Herregud, siger nordmændene, man kan jo bare lade være med at bruge det. I Danmark er der vist ingen, der kunne tænke sig at foreslå indførelsen af et kønsneutralt *hen*.

Politisk korrekt sprogbrug har ikke den samme negative klang på norsk som på dansk.

Spændende læsning

Norsk Språkhistorie er på trods af sine godt 2.000 sider incl. udførlige litteraturhenvisninger og stikordsregistre ret let at gå til, og den er trods sin faglighed skrevet på et letforståeligt norsk. At forfatterne lægger deres holdninger frit frem, i stedet for at lade som om deres beskrivelser er ren objektiv videnskab, er ganske befriende.

Er du sprogkræsen?

Det bliver over min døde krop

Af Ajno Slej

Forleden snublede jeg i en overskrift i nyhedsstrømmen (dr.dk). *Aarhus Universitet takker nej til flere døde kroppe* – sådan omtrent. Døde kroppe? Sådan plejer ubefæstede journalister at oversætte *dead bodies* fra engelsk til dansk i stedet for at skrive *lig*, men dette handlede dog om et dansk universitet, og kilden var formentlig dansk. Jeg slog op på AU's hjemmeside for det pågældende Institut for Biomedicin. KUN engelsk tekst. Man kunne end ikke vælge mellem dansk og engelsk. Hvor skal dette ende?!

Til AU's ros skal nævnes, at de ikke bruger udtrykket *døde kroppe*, men skriver om donationer og afdøde legemer.

Så er journalisternes valg af udtryk – døde kroppe – nu så indarbejdet fra utallige fejloversættelser fra kollegers hånd, at de TROR, det hedder døde kroppe?

Gonna

Gonna har sat sit aftryk på dansk som den nye overflødige fremtidsmarkør *kommer til at*.

Der er dukket en ny form for fremtid op på dansk, nemlig *kommer til at*, der tydeligvis er en overflødig oversættelse af *going to* på amerikansk-engelsk, hvor vi normalt på dansk bruger *bliver/får* og lignende eller bare nutid sammen med en tidsangivelse.

Det er en uvane, der utvivlsomt har bredt sig fra undertekster og mediernes amatøroversættelser af skrevet og talt engelsk til nu almindelig dansk sprogbrug uden engelsk forlæg.

Således stod der en dag sidste år i min daglige papiravis JP om mindearrangementerne for Kim Larsen:

"Om lidt bliver der stille" – men det kommer ikke til at ske lige nu.

Det er jo tv-serie-amerikansk: *It's not gonna happen* – og ikke ægte dansk, hvor vi her vil sige: *men det bliver ikke lige nu*. Salig Larsen skrev jo heller ikke: *Om lidt kommer der til at være stille!*

Uskikken breder sig

Sådan en uskik har det med at brede sig. Således har jeg sågar set: *Det kommer til at blive dyrt* – hvilket jo er absurd, da blive i sig selv rummer fremtiden. Det samme med: *Du kommer til at dø, hvis du springer ned derfra*. Nej, *Du dør, hvis du ...*

Og jeg skelner her mellem ren fremtidsangivelse og den gammelkendte brug af *komme til*, f. eks. *Du kommer nok til at bidrage lidt*, *Det kommer du til at fortryde* og lignende som alternativ til *vill/skal*, når der er et skær af nødvendighed med i billedet. (Og vi glemmer her den betydning, der gælder uheld: *Jeg kom til at tabe kaffekoppen, Pas på du ikke kommer til at fornærme ham.*)

Mystisk amerikanerjargon

En virkelig mærkelig form for anførende sætning er dukket op i dansk på grund af amerikanske tv-serier – så vidt jeg da kan skønne. I stedet for at sige: *Og så tænkte jeg* eller *Og så sagde jeg*, siger amerikanere: *And then I was like*. Det er så blevet til *Og så var jeg bare sådan* i danske undertekster og nu også i dagligt ungdommeligt sprog.

Det er i sandhed en besynderlig konstruktion.

Når sådan noget trænger ind, resulterer det i en udvikling – eller skal vi sige afvikling – af det danske sprog, som man kan illustrere som følger:

30'erne: *Næh, da blev jeg rigtig nok overrasket.*

70'erne: *Hold da kæft, det kom bag på mig.*

00'erne: *Wow, den havde jeg ikke lige set komme.*

10'erne: *Ej, så var jeg bare sådan: "HvaDDD?"*

Ordtsunami fra nettet

I løbet af ganske få år er vi blevet oversvømmet af udtryk direkte oversat fra engelsk i stedet for de ord, som journalisten burde øse af sit modersmål.

Alt muligt mellem himmel og jord er nu mindst *ikonisk* eller *episk* i stedet for *berømt*, *symbolsk* eller *historisk*; man *omfavner* de mærkeligste fænomener i stedet for andre menneske og i stedet for *at tage nye fænomener til sig*; ting sker ikke længere *fra den ene dag til den anden* men *over natten*; man *går ned ad en sti* i stedet for *at vælge en vej* eller *følge en kurs*; tyve skal *stoppes fra* at bryde ind i stedet for *at hindres i det*; problemer kan være løst *for nu* i stedet for *indtil videre*; drenge og piger bliver normalt til unge mænd og unge piger, når de bliver lidt ældre, men i dag findes der *unge drenge* og sågar *unge børn* som følge af dårligt oversat engelsk; i dag adresserer ikke mange længere breve til andre, men folk *adresserer* emner og problemer. Nogle mennesker melder nu til dags ud, at *nok er nok*, men jeg er ved at få nok af det!

<https://www.dr.dk/nyheder/regionale/oestjylland/ikke-flere-doede-kroppe-tak-universitet-lukker-ned-donation-af-legemer>; <https://biomed.au.dk/>; <http://health.au.dk/forskning/donation-af-legeme/>; <https://sproget.dk/raad-og-regler/artikler-mv/svarbase/SV00016969>

Aino Slej er uddannet cand.ling.merc. i fransk, bifag engelsk fra Handelshøjskolen i Aarhus i 1989. Selvstændig translator siden 1999.

Hele verden og hele omverdenen?

Af Poul Sørensen

Vil man finde ud af, hvad *verden* er for en størrelse - grammatisk set - lønner det sig at sammenligne ordet med den form, som det har i de andre germanske sprog:

norsk: verden
svensk: värld
islandsk: veröld
færøsk: verøld
engelsk: world
tysk: Welt
nederlandsk / hollandsk: wereld.

verden sb., *verden*, *verd(e)ner*, *verd(e)nerne*; som andetled i sammensætninger er bestemt form ental *-verdenen*, fx *filmverdenen*, *forbryderverdenen*, i sms. *verdens-*, fx *verdenssprog*; *hele verden*; *det meste af verden*; *få noget ud af verden*; *for alt i verden*

Retskrivningsordbogen, 2012.

Svensk *värld* i bestemt form hedder *världen* udtalt nogenlunde som dansk *verden*.

Dansk *verden* i bestemt form hedder ikke *verdenen*, men *verden*.

Grunden er den enkle, at det danske ord *verden* grammatisk set i sig selv er en bestemt form.

Sammenfald af ubestemt og bestemt form

Den bestemte form er også blevet formen i ubestemt form ental: *en verden*.

I Kristeligt Dagblad den 20. juli 2019 udbryder en person om en skelsættende begivenhed i vedkommendes barndom: "For mig brød verdenen sammen."

Længere henne i samme artikel citerer avisen manden for udsagnet: "Vi børn blev placeret på et børnehjem, isoleret fra omverdenen."

Verden brød sammen, men omverdenen reagerede ikke?

Formen *verdenen* er grammatisk forkert.

Kan det så være korrekt, at ordet *omverden* bestemt form hedder *omverdenen*. Ja, det er korrekt!

Når det danske ord *verden* optræder i sammensætninger, og dermed ikke betegner *hele verden*, men kun en begrænset del af den, skal det bøjes som vist i bestemt form: *omverdenen*.

Ord som for eksempel *modeverden* og *sportsverden* hedder i bestemt form *modeverdenen* og *sportsverdenen*.

En sproghistorisk forklaring

I 1300-tallet blev ordet for *verden* stavet *værelð*.

Nutidig svensk har bevaret denne stavemåde i ordet *värld*, men *-l-* udtales ikke.

I de andre germanske sprog skal dette oprindelige *-l-* stadig udtales.

Det har sikkert også været tilfældet i norrønt i ordet *verold*, som er sammensat af *verr* (mand) + *old* (tidsalder).

Før opdagelsernes tid har man naturligvis haft en anden forståelse af, hvad *verden* er for en størrelse end i den moderne globaliserede verden.

Kommer en rakker nødvendigvis fra Rakkeby?

Af Poul Sørensen

Venner, ser på Danmarks kort, ser, så I det aldrig glemmer, til hver plet har fået stemmer, thi det fædreland er vort! (Chr. Richardt, 1889).

Jeg har mødt mildt medlidende blikke, når jeg har fortalt, at jeg kommer fra landsbyen *Rakkeby* i Vendsyssel. Jeg kan næsten være sikker på, at der kommer et forslag om, at stednavnet har noget med *rakker* at gøre.

Med fryd i stemmen kan jeg så oplyse om, at stednavnet fra vikingetiden indeholder et gammelt ord for *hund* eller *hundehvalp*: *rakke*, et ord som stadig findes på færøsk og islandsk i stavemåden *rakki*.

Mange gamle danske ord er blevet bevaret i danske stednavne.

Lad mig give nogle eksempler:

Nor om 'smalt farvand' i Kertinge Nor, hvis fortsættelse hedder Kerteminde Fjord, som munder ud i Kerteminde Bugt i Storebælt. *Kerte* er altså det gamle navn for farvandet, som udmunder i Storebælt.

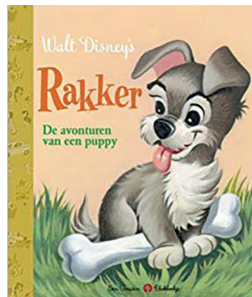
Det andet led i stednavnet *-minde* er en omdannelse af *munding*/ *udmunding*.

Når jeg skal huske på betydningen af *nor*, bruger jeg det beslægtede engelske ord 'narrow' som min huskeregel.

Blandt andre gamle danske ord, som er bevaret i stednavne, kan nævnes ordet *made*, der betyder *eng/strandeng*. På et topografisk atlas 1:100.000 kan man finde både *Maderne* og *Noret* ved indsejlingen til Præstø Fjord.

Som huskeregel for betydningen af navneordet *made* bruger jeg det beslægtede engelske ord *meadow*, der betyder *eng*.

At blade i et topografisk atlas er både en geografisk og en sproglig opdagelsesrejse.

Walt Disney's Scamp, der er søn af Lady og Vagabonden, hedder Vaks på dansk, men Rakker på hollandsk.

Løsning på Quiz for kendere s. 14

1. lækkerulten, 2. sj, 3. modig, 4. en huskeseddel, 5. en doven fyr, 6. en ung Karl Smart, 7. året før sidste år, 8. forspilde, 9. tilbageholdende, 10. kælHØGen, 11. en husvild, 12. meget, 13. trodsig, 14. dårlig digter, 15. en, der praler, 16. vaske tøj, 17. en, der vil diskutere alt, 18. uden at tøve, 19. en opblest nar, 20. en, der frådser.

Den Danske Sprogkreds' program

Oktober 2019 - marts 2020

- Tirsdag den 1. oktober
Kl. 13.00 Sprogkredsens formand **Lise Bostrup** fortæller om **Sange om det danske sprog** i Filips kirke på Amager.
- Onsdag den 2. oktober
Kl. 8.30 Lise Bostrup fortæller om **Sange om det danske sprog** til morgensang på biblioteket, Jernbane Allé 38, 2720 Vanløse
- Samme dag
Kl. 19.00-21.00 **Sproget får det glatte lagen.** Sprogforsker **Michael Ejstrup** fortæller om ordsprog og faste vendinger i forandring.
- Onsdag den 23. oktober
Kl. 19.00-21.00 **Georg Metz** fortæller om dansk mediesprog. Kulturstationen i Vanløse.
- Fredag-søndag
den 15.-17. november Stand C3-30 på **BogForum** i Bellacentret. Præsentation af nye udgivelser.
- Tirsdag den 26. november Lise Bostrup og Sprogkredsens næstformand Lone Rytsel taler om **Sprogøgt og sprogpolitik** på biblioteket,, Møllebrøndstræde 12, 4780 Stege.
- Torsdag den 12. december
kl. 19.30 **Julearrangement** med højtælning, sange, quiz og konkurrencer.
- Fredag den 21. februar **Den internationale modersmålsdag** fejres med en debat om **retten til at tale sit eget sprog** med udgangspunkt i FN's verdensmål.
- Onsdag og torsdag
den 4. og 5. marts Stand på **Læringsfestival** i Bellacentret. Udstilling af bøger om dansk sprog.
- Herudover afholdes løbende møder i arbejdsgrupperne om Sprogkredsens arrangementer og dansk sprogpolitik.

Medlemskab i Den Danske Sprogkreds koster 250 kr. pr. år og inkluderer 4 numre af *Sprogkræsen*, et eksemplar af Sprogkredsens øvrige udgivelser og gratis adgang til kredsens arrangementer. Et abonnement på **Sprogkræsen** koster 300 kr. pr. år.

Den Danske Sprogkreds

Herlufsholmvej 11, 2720 Vanløse, 38 74 36 00

www.DenDanskeSprogkreds.dk / Facebook: Den Danske Sprogkreds